

“ЗАКРИТІ” ПОЕТИЧНІ ТЕКСТИ ТА МЕТОДИ ЇХ РОЗУМІННЯ

*Суть діяльності в здійсненні. Здійснити значить: розгорнути щось до повноти його істоти, вивести до цієї повноти, *producere* — зробити. Тому здійснено, властиво, тільки те, що є.*

Але що насамперед “є”, так це буття... Думка не створює й не розробляє це відношення. Вона просто відносить до буття те, що дано їй самим буттям. Відносіння це полягає в тому, що думка дає буттю слово. Мова є житло буття. У житлі мови живе людина.

Мислителі й поети — мешканці цього житла. Їхня сфера — забезпечення відкритості буття, наскільки вони дають їй слово в мові, тим самим зберігаючи її в мові.

Мартін Хайдеггер

Дарина Вороновська

аспірантка

Національного університету

“Києво-Могилянська

академія”,

магістр філології

Львівського національного

університету

імені Івана Франка

Автор — переможець
конкурсу науково-популярних
статей і фотографій
Державного фонду
фундаментальних досліджень

Кожна людина, як відомо, для спілкування з іншими користується власною мовою. Ми ніколи до кінця не зможемо зрозуміти, що хоче сказати нам той чи той співрозмовник. Але слухаючи, ми намагаємося вкласти сказане у власні рамки розуміння, потлумачити його згідно зі своїм світоглядом.

Щось подібне відбувається з поетичними текстами, а точніше — з нашими відповідями на них. Розкриваючи книгу, ми змушуємо її говорити. Проте зрозуміти ту чи ту поезію не завжди просто. Тексти, які ми називаємо “закритими”, або “герметичними”, потребують певних зусиль та знань для їх тлумачення. Дослідженням явища герметичних текстів займається наука герменевтика. Термін “герменевтика” походить від імені бога Гермеса, який був для людей тлумачем волі богів. За легендою, Гермес пообіцяв Зевсу ніколи не обманувати смертних. Проте й не обіцяв говорити всієї правди. Тому можемо назвати бога Гермеса першим інтерпретатором, а герменевтику — наукою, що своїм завданням має тлумачення, пояснення чужої мови, знаходження сенсу.

Ось як пише **Сергій Квіт** про роль інтерпретації в своїй праці “Основи герменевтики”: “герменевтика, тобто теорія (точніше — сам процес), інтерпретації, покликана вирішувати загальні проблеми комунікації — з’ясувати та пояснювати точки зору з того чи іншого приводу, знаходячи спільний ґрунт для розмови, обміну думками, розуміння проблеми в межах певного колективу (нації, професійної групи тощо)” ([1], с. 6).

“Закриті” тексти можуть відштовхнути від себе читачів наївних, і навпаки — зацікавлять читачів критичних, даючи “насолоду”, але не “задоволення”. Спробуємо зрозуміти, яких читачів відносять до категорії “наївні”, а яких — до категорії “критичні”, а також провести межу між “задоволенням” і “насолодою”, спираючись на праці відомих літературознавців та ілюструючи це прикладами.

Поняття “задоволення” та “насолода” розмежував німецький структураліст **Ролан Барт**. “Задоволення” від тексту вчений окреслює як ситуацією, в якій читач, передбачаючи завершення твору, в кінці знаходить підтвердження цьому передбаченню. Але “насолоду” читач отримує тоді, коли він виявляється неправим щодо завершення того чи того

твору, адже книга збила його з пантелику, показала, що може бути інша розв'язка певної ситуації, представила щось нове перед очима читача і зуміла його зацікавити. “Текст-наслода — це текст, що викликає почуття втраченості, дискомфорту (що іноді доходить до тужливості); він розхитує історичні, культурні, психологічні засади читача, його звичні смаки, цінності, спогади та викликає кризу у його відносинах з мовою” ([2], с. 471). Читач розуміє, що цей твір уже не можна назвати одним із, але іншим, твором, який передбачає дещо відмінний кут зору на певну проблему чи ситуацію. Наївному читачеві часто достатньо отримати задоволення від тексту, але критичний читач потребує значно глибшого проникнення в текст, прагне відшукати власні сенси, помилятися, бути збитим із пантелику.

Як зразок текстів, що спантеличують і потребують зусиль для віднайдення у них певних смислів, візьmemo кілька віршів зі збірки поета “київської школи” **Василя Голобородька**. Збірка герметичних текстів народилася з-під авторського пера у 1980 році й отримала назву не менш закодовану, аніж тексти, які в ній містяться, — “Синя радість”. Що ж саме ховається за цією назвою, зрозуміємо, прочитавши кожну поезію зокрема.

Розглянемо два тексти: “Метелик тиші” та “Уже зазеленіло деревце твого прощання...”. Проте перед тим, як підійти безпосередньо до тексту, варто зазначити кілька основних правил та методів інтерпретації такого роду текстів, а також зрозуміти певні поняття.

Отже, найперше маємо усвідомити, що перед нами герметичний текст, а це означає, що для його розуміння не достатньо поверхневого прочитання. Щоби поезія промовила, читач має проникнути в її межі, тобто стати інтерпретатором. Для того щоб інтерпретація була якомога об'єктивнішою, а не впадала в цілковитий суб'єктивізм, читач мусить постійно перебувати у мові, “замешкати” в ній. Саме мова створює “закритий” текст, відкидаючи синтаксичні та пунктуаційні норми, вибудовує світ у власних межах. Не варто шукати якихось відповідей поза текстом, а лише — в ньому.

Першим нашим кроком в інтерпретації поезії маємо її прочитання, поверхнєве ознайомлення з нею. Отже:

“Метелик тиші”

**рання криниця поранена байдужим деревом
на скляних площинах якого зникає помах руки
звернений до сонячного вінка із шептань
купальської ночі що справіку кароока
і тиша тремтить метеликом на устах**

Другий крок. Ми розглядаємо кожне слово у його зв'язках з іншими словами.

Дослідник **Ч. Тейлор** говорить про “внутрішньо-просторову, або рамкову епіфанію”, що саме й полягає у зв'язках, які виникають між словами. Слова в їхніх відносинах народжують цілком нові образи, символи, сенси, які не були притаманні кожному слову окремо:

рання криниця — молода душа; **дерево ранить**, бо байдуже; **криниця** — ознака чогось глибокого, справжнього; **поранена** — ознака чогось нездійсненого, **дерево, яке ранить**, — байдужа доля; **купальська ніч**; **вінок купальської ночі**; **вінок, сплетений із шептань купальської ночі**; **шептань ночі**; **кароока купальська ніч**; **скляні площини**; **помах руки** — ознаки ворожіння на Івана Купала; **кароока** — ознака ворожки; **сравіку** — традиційність, обрядовість; **скляні площини** — озера, на які пускають вінки; **в озерах відбивається і зникає помах руки, яка пускає вінок на воду**; **сонячний вінок** — наповнений теплом сподівань; **тиша тремтить від чогось невимовленого, невимовного**; **уста тремтять метеликом (тріпотять)** — бажання сказати щось важливе, але все, що є, лише тиша.

Третім кроком є вже власне інтерпретація, яка полягає у поверненні тексту цілісності, знаходженні в ньому смислів та істини.

У поезії “Метелик тиші” прочитується історія пам'яті, минулого, що ранить своєю байдужістю, глибокі переживання, які лише зароджуються (“рання криниця поранена”). Образ дерева відсилає нас до колективної пам'яті, до поколінь, як “дерево роду”, і до традицій роду, бо згадується в купальську ніч. Традиція, яка минає, зникає разом із помахом руки, що пускає в купальську ніч на воду вінок. Звичай, обряди, традиції народу є тим, що було споконвіку, що зародилося на ранніх етапах розвитку певного народу. Народом вкладено в традиції різноманітні смисли й немає в них жодної деталі випадкової, жодного помилково сказаного слова, тому розуміємо в цих обрядах глибину, всеохопність, важливість і певний порядок речей, що оберігається, і лише байдужістю до нього може бути зранений або й знищений. У герметичній поезії також кожне слово і зв'язки слів між собою промовляють і є важливими для цілісного розуміння тексту.

Знищення українства як такого у ХХ ст. супроводжувалося спочатку страхом, а далі, як результат, поступовим забуванням і врешті зниканням (“зникає помах руки звернений до сонячного вінка”). Тоді настає ніч. Образ сонячного вінка може відсилати нас до сонця, яке заходить, ховаючись у воді (свято Івана Купала завжди проходило на березі річки чи озера) і забираючи з собою все, що відбувалося вдень, а може говорити нам про атрибут свята, у плетіння якого вкладено тепло сподівань (“сонячного вінка”), надії на майбутню щасливу долю, що промовляються пошепки (“сонячного вінка із шептань”). Купальська ніч у поезії має карі очі, що відсилає нас до уявлень про карооких відьом, чарівниць, які знали майбутнє. Бажання дізнатися, чи буде щасливою доля з коханим, керувало дівчатами, котрі пускали в ніч на Івана Купала вінки.

Йдучи за поезією, бачимо, що пам'ять (дерево) стає байдужою, що перетворює її т.зв. площини на склі. Це врешті-решт може говорити нам про відносну впевненість, що ця пам'ять збережена, але перебуває ніби за склом, перетворившись на тишу метелика, тобто крихітну, тремтливую й таку, яка може в будь-який момент злетіти, звільнивши уста для не-тиші.

Інтерпретуємо наступну поезію:

**уже зазеленіло деревце твого прощання
птахи із сліз уже вимітають день
що дихає самотністю
і огортають синіми нитками кожен з пальців
що цвіли над урвищем
ніби й не прокидались
тепер дійти до нового порогу
де наостанку темрява підіймає таємницю
над заскленими небом очима
поводирем узявши частку дерева.**

Поступаємо так само:

зазеленіло — дозріло, пора прощатися (**уже**); **птахи**, що зі сліз складаються, або сльози, у яких вмістився день, що його птахи вимітають (**уже**); **день** прогнозує нам самотність, він дихає нею, вона повсюди, самотність замість повітря;

аби нас кудись вели, простягаємо **руку**; **пальці цвітуть** на урвищем, вони, мабуть, не готові прощатися, бо ще не зазеленіли, ніби й не прокидались; **птахи огортають нитками кожен з пальців** (навіщо?), **нитки** чи то кольору неба, чи то кольору часу;

дійти до нового порогу (**тепер**), (**треба**) **дійти** — завдання, мета, що закладена у прощанні; **темрява підіймає таємницю** — настає ніч; **очі** дивляться у небо, вони засклені, їм потрібен поводитир; **частка дерева** (дерева-прощання) взята поводитирем.

Поезію, яка починається словами: “уже зазеленіло деревце твого прощання”, можна умовно поділити на дві частини. Першу частину назвемо “уже”, тобто те, що відбулося або відбувається (зазеленіло, вимітають, огортають, не прокидались), а другу — “тепер”, тобто те, що має відбутися (дійти, узявши).

Поезія позначена поняттями часу (“уже”, що вміщує в себе минуле й теперішнє, і “тепер”, що має в собі мету, завдання “дійти до нового порогу”), а також простору, адже поетичні рядки вимальовують картину, на якій стан “уже” знаходиться над урвищем, а “тепер” зображено новим порогом, “де наостанку темрява підіймає таємницю”. Простір розширюється небом, що об’єднує “уже” й “тепер”. До неба, як до кінцевої мети, що лише починається з нового порога, веде дерево, з яким ми знайомимось вже в першому рядку поезії (“уже зазеленіло деревце твого прощання”). Про небо також повідомляють птахи, що виконують у поезії дві дії: вимітають день та огортають синіми нитками кожен із пальців. Синій колір, який є кольором часу (це ще раз підтверджує велику роль часу в цій поезії), вказує на зміни, що відбуваються у т.зв. сюжеті поезії, а також на перехід до нового порога, бо саме сині нитки спричиняють до основних змін у часово-просторовій картині поезії.

Спробуємо розібратися, про що говорить поезія. Отже, як ми уже зазначали вище, головною метою постає дійти до нового порога, щоб, мабуть, там знайти щось більше, щось, що виникає/з’являється після прощання. Уся поезія постає перед нами так званою “дорогою”, назвемо її “дорогою від прощання до нового порогу”. Тепер маємо її пройти.

Прощання в поезії постає деревцем, що є першим образом, далі з’являються птахи, які є власниками синіх ниток. Останнє підштовхує нас до думки про синє/блакитне небо, яке для птахів є домом. Можемо уявити небо полотном, що зіткане з ниток, якими птахи огортають кожен з пальців. Пальці цвіли над урвищем, що говорить нам про крайню межу, ніби й не прокидались, бо зазеленіти — означає закінчення сну, проте у пальців начебто свій специфічний час.

Між рядками поезії мешкає ліричний герой, і всі події, що відбуваються у межах тексту, вимальовують специфічну картину його життя, а точніше одного із його етапів. Простір, у якому розгортається дія, наповнений самотністю замість повітря. Очі якоїсь людини (ми не знаємо, хто вона — може, це стомлений старець або молода людина, що ще не встигла натішитись життям), звернені до неба, засклені ним. Життя як постійне перебування над урвищем. Останні хвилини перебування в світі приречені на самотність, що відчувається навіть у повітрі. Очі, звернені до неба, нічого, окрім нього, не бачать. Врешті наостанку все огортається темрявою, яка несе в собі таємницю. Хто знає, як дійти, де він і який, той новий поріг?...Частку з дерева прощання беремо за поводитира. Пальці вже огорнені синіми нитками, отже — небо близько. День птахи вже вимітають, і його більше не буде у сльозах; більше не буде днів узагалі. Новий простір принесе зовсім інший час. А може, то не день у сльозах, а птахи із сліз. І жодна сльоза не була марною, бо зродила птахів, що врешті, заручившись підтримкою прощання-дерева, підносять нас до неба.

Кажуть, зрозуміти іншу людину можна, лише замешкавши разом з нею, проникнувши у її життя, ба, навіть більше — ставши нею. Щось подібне має відбуватися з нами, коли наближаємося до інтерпретації герметичного тексту. Іншого дому, окрім **Мови**, у нас не може бути. Ми мусимо в ній оселитися і стати кожним словом, яким вона витворює поезію, зрозуміти його не так, як це відбувається за межами текстового поля, але так, як того вимагають поетичні рядки. Слово герметичної поезії чи слова в своїй взаємодії мають сприйматися нами як **Подія**, що її необхідно пронести через себе.

Читання герметичної поезії — процес, що не лише спонукає нас до глибшого проникнення у простір текстів, але й прокладає специфічні шляхи, на яких читач ніби заново будує власний світ, відкидаючи стереотипи та поверхневі сенси, шукаючи істину. Філософ **Рене Декарт** переконаний, що “не може існувати істин ані настільки віддалених, щоб вони були недосяжними, ані настільки прихованих, щоб не можна було їх розкрити” [3]. Саме тому кожна інтерпретація поетичного тексту заслуговує на її визнання. ■

Література

1. **Квіт С.** Основи герменевтики. Навч. посібник для вузів. Київ: ВД “Києво-Могилянська академія”, 2003.
2. **Барт Р.** Удовольствие от текста //Избранные работы: Семиотика. Поэтика. М., 1994.
3. **Декарт Р.** Метафізичні роздуми. К.: Юніверс, 2000.